

В. Л. Гуменний (Львів)

**Парфянські кампанії доби Северів
та офіційна пропаганда Римської імперії
наприкінці II — на початку III ст. н. е.**

V. Humennyi (Lviv)

**The Parthian Campaigns of Severan Dynasty Period and Roman Imperial
Propaganda of the Late 2nd — early 3rd Centuries CE**

Римська зовнішня політика була тісно пов'язана з офіційною ідеологією та політичною пропагандою імперії. Без розуміння та аналізу цього зв'язку, неможливо цілісно аналізувати ні внутрішньополітичне життя Риму, ні питання його зовнішньої політики. Пропаганді у системі функціонування римської ідеології в добу імперії відводилось особливе місце. Вона була засобом, який дозволяв створювати необхідний образ діяльності правителя, і усіляко використовувалась у заходах, спрямованих на укріплення його авторитету, та впливала на еволюцію уявлень про ворогів, союзників та сусідів Риму.

Не стали винятком і парфянські кампанії доби Северів, які римляни використовували в системі своєї політичної пропаганди. При цьому пропаганда охоплювала найбільш різноманітні сторони життя римлян.

Септимій Север під час кампанії тричі був проголошений імператором і прийняв титули «*Parthicus Arabicus*» і «*Parthicus Adiabenicus*». Водночас, примітно, що від титулу «*Parthicus (Maximus)*» він відмовився (SHA, Severus 9. 10) і прийняв його лише після кампанії 197–198 рр. (CIL, III, 205), що вочевидь було прямою алюзією на здобутки Траяна. Після кампанії Макріна імператору запропонували титул «*Parthicus*», який він все ж не прийняв [1, р. 163].

До наших днів дійшла триумфальна арка Септимія Севера, пов'язана з його парфянською перемогою. *Arcus Septimii Severi* була зведена в 203 році на честь перемог імператора Септимія Севера та його синів Каракалли та Гети у війнах проти парфян і Осроени. Вона була розташована на форумі між курією та ростою [2, S. 120].

Арка була споруджена з цегли та травертину і оздоблена мармуровими плитами. Римські монети показують арку, увінчану квадригою з імператорами [3, S. 4–7]. Спільною темою рельєфів є війни в Парфії, яким присвячено чотири величезні рельєфи. Кожна панель складається з двох або трьох

частин, які читаються знизу вгору. Перша панель збереглась не зовсім задовільно, вона поділяється на три яруси, перший демонструє підготовку до війни, війська покидають військовий табір; сцени середньої відображають битви між римлянами та парфянами; і на останньому імператор, який розмовляє з військами, і звільнення обложеного міста (ймовірно, Нізібіса). Друга панель показує сцени з війни проти Осроени. Вважається, що нижчий ярус демонструє римські сили, які нападають на Едессу з військовими машинами, та подальшу капітуляцію міста; середній ярус показує Септимія Севера, який розмовляє з військами, і капітуляцію царя Абгара з Осроени імператору; нарешті, верхній ярус показує імператора, що відповідає за операції, та військову раду в укріпленому таборі [3, S. 36–42].

Третя панель (зліва на стороні Капітолію) розділена на два яруси. Нижній, як вважається, зображає бої за Селевкію на Тигрі, та парфян, що здаються імператору, і вступ до завойованого міста [3, S. 36–42]. Четверта та остання панель показує в двох ярусах облогу Ктезифону, та захоплення самого міста.

Ф. Коареллі вважав, що стилістика рельєфів дуже схожа на рельєфи на колоні Траяна та на колоні Марка Аврелія [4, р. 724–740]. На нашу думку певною мірою їх також можна порівнювати з візуальним рядом Тріумфальної арки Тіта, зокрема в контексті традиції візуальної репрезентації не-римлян. Частини центральної арки прикрашені рельєфами богині Вікторії, які виносили трофеї. У нижній частині є персоніфікація чотирьох сезонів. Головні камені центральної арки прикрашені зображеннями Марса. На обох бокових арках вітражі прикрашені божествами річки та каменями з божествами, які неможливо виявити через поганий стан збереження рельєфів. Бази для восьми окремих стовпчиків прикрашені зображеннями римських солдатів та парфянських в'язнів.

Збереглися також і написи на арці, де спочатку згадувались як імператор Септимій Север, так і його двоє синів Каракалла та Гета. Ім'я Гети було видалено в 212 р. н. е., коли його було вбито Каракаллою. Примітна також титулатура Септимія Севера у написів на арці. Тут він фігурує як «Парфянський, Аравійський і Адіабенський Парфянський», що корелює з титулатурою, яку ми зустрічаємо на нумізматичних пам'ятках.

Між 196 та 202 рр. н. е. було випущено цілу низку емісій Септимія Севера, які містили вказівки на його перемоги на Сході. Зокрема, досить показовою стала поява ауреусів з легендою «*PART ARAB PART ADIAB COS II PP*» на реверсі якої було зображено трофеї та полонених (RIC IV, Septimius Severus, 55). Ціла низка емісій містила легенди, які прославляли «Парфянську перемогу» — «*VICT PARTHICAE*» (RIC IV, Septimius Severus, 142B), «*VICTORIA PARTHICA MAXIMA*» (RIC IV, Septimius Severus, 195B, 295, 297). На реверсі було зображено постать богині Вікторії, яка досить часто фігурувала в емісіях пов'язаних з зовнішньої політикою імперії [5, с. 19–23].

Відомі також випуски з цією легендою, де на аверсі було зображено Септимія Севера разом з Каракаллою (RIC IV, Septimius Severus, 311). Продовженням серії, яка вказувала на перемогу над парфянами, очевидно, слід вважати емісію, на реверсі якої було зображено Вікторію з щитом з написом «VIC PAR». Чергові емісії з богинею Вікторією містили легенду «ARAB ADIAB», і вперше з'являються у зв'язку з п'ятим проголошенням Септимія Севера імператором («L SEPT SEV PART AVG IMP V»), вочевидь у 197 році, де на реверсі також зустрічаємо зображення двох полонених парфян (RIC IV, Septimius Severus, 63). Прикметно, що емісії з вказівками на «VICT PARTHICAE», зустрічаються і після 202 року (RIC IV, Septimius Severus, 142a; RIC IV, Septimius Severus, 125; RIC IV, Septimius Severus, 514). В цьому ж ключі слід розглядати і образ окриленої Вікторії з пальмовою гілкою і легендою «VICTORIA PARTH MAX» (RIC IV, Septimius Severus, 295–296).

На сестерціях зустрічаються вже згадані сюжети і легенди, які вказували на територіальні межі перемог Септимія Севера («PART ARAB PART ADIAB»), і датуються часом його п'ятого проголошення імператором, так і образи з Вікторією (RIC IV, Septimius Severus, 690, 690B), що використовувалось для формування відповідного образу правителя [6, с. 10; 7, S. 97; 8, р. 3–30]. Серед дрібних номіналів варті уваги також відповідні випуски дупондіїв (RIC IV, Septimius Severus, 696) і асів (RIC IV, Septimius Severus, 828).

Легенди, які містили частку «PART MAX», вказували на здобуті перемоги. Нам відомі і ауреуси, які прославляли військову згоду «CONCORDIAE MILITVM». Особливою є емісія денаріїв, яка вказувала на мир («PACI AVGVSTI»). На реверсі було зображено алегоризований образ «Pax». Окрім уже згаданих богів, цікавою є поява на денаріях образу Марса — «MARTI VICTORI», який тримав щит і спис.

У монетному карбі Каракалли, який стосується парфянських кампаній, ми спостерігаємо продовження сюжетів, які ми можемо побачити у емісіях його батька. Так, ауреуси, які прославляють «VICTORIAE PARTHICAE» (RIC IV, Caracalla, 49A) та «VICTORIA PARTHICA MAXIMA» (RIC IV, Caracalla, 78, 79, 144A). Звичним був сюжет, який відображав трофей з двома полоненими і який датується 201 р. н. е. Він вочевидь був виготовлений в рамках тієї ж серії, що й монети Септимія Севера (RIC IV, Caracalla, 54).

217 роком можна датувати серію антоніанів, де йде вказівка на парфянську перемогу «VIC PART» (RIC IV, Caracalla, 297c, 297d) на реверсі яких зображено Вікторію, що зустрічається і на денаріях (RIC IV, Caracalla, 314A). Цим же періодом датуються і емісія денаріїв, на реверсі яких ми бачимо Вікторію в кірасі, з щитом і з трофеем з двома полоненими, що супроводжувалось легендою «VIC PART» (RIC IV, Caracalla, 497E). Серію антоніанів, присвячених «парфянській перемозі», продовжував випуск, де на реверсі було зображено самого імператора, причому в одній з варіацій цього сюжету

його коронувала Вікторія, а біля його ніг знаходився полонений (RIC IV, Caracalla, 299d, 299e).

Слідуював цим тенденціям і Макрін, випуски фактично всіх номіналів якого, які датуються 218 роком, також майже повсюдно апелюють до тематики «*VICTORIA PARTHICA*» і містять на реверсі зображення богині перемоги Вікторії в різних варіаціях (RIC IV, Macrinus, 50, 96–98, 164–166).

Отже, римська пропаганда була потужним інструментом ідеологічного впливу і вона включала в себе цілий ряд компонентів. Цілком в дусі римських політичних практик були такі пропагандистські кроки як проголошення імператором після певних військових заходів, та присвоєння йому епітетів пов'язаних з його військовими кампаніями [6, с. 10]. Найбільш масовим засобом пропаганди були сюжети на римських монетах. Сюжети присвячені військовим діям проти Аршакідів зустрічаються фактично на всіх відомих номіналах монет і типологічно різні сюжети часто переплітаються. Імператори нової династії продовжують і тенденцію використання монументальної пропаганди, що ми можемо побачити на прикладі рельєфів тріумфальної арки Септимія Севера. У цьому контексті, мають перспективу подальші дослідження відображення римської зовнішньої політики у політичній пропаганді доби ранньої імперії в контексті потестарної імагології, зокрема формування образу правителя.

Література

1. *Millar F.* The Roman Near East: 31 BC—AD 337. — Harvard, 1993.
2. *Andreae B.* Die römische Kunst. — Freiburg, 1999.
3. *Hinterhöller M.* Der Triumphbogen des Septimius Severus und die historischen Reliefs der Partherkrieg. — GRIN Verlag, 2008.
4. *Coarelli F.* Topographie antique et idéologie moderne: Le Forum romain revisité // *Annales. Histoire, Sciences Sociales*. — 1982. — 37e Année, No. 5/6.
5. *Абрамзон М. Г.* Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи. — М., 1995.
6. *Бойцов М.* Что такое потестарная имагология? // *Власть и образ*. — СПб., 2010.
7. *Schmitt M. T.* Die römische Aussenpolitik des 2. Jahrhunderts n. Chr: Friedenssicherung oder Expansion? — Berlin, 1997.
8. *Veyne P.* Lisibilité des images, propagande et apparat monarchique dans l'Empire romain // *Revue historique*. — 2002. — № 1 (621).

